

XIX. YÜZYILIN SONLARINDA

BOR'LU - ÇAKALOĞULLARI'NDAN SABİT BEY'İN

DOĞAL VE SENTETİK BOYALARLA YAPMIŞ OLDUĞU ÇALIŞMALAR

Adem ÇELİK*

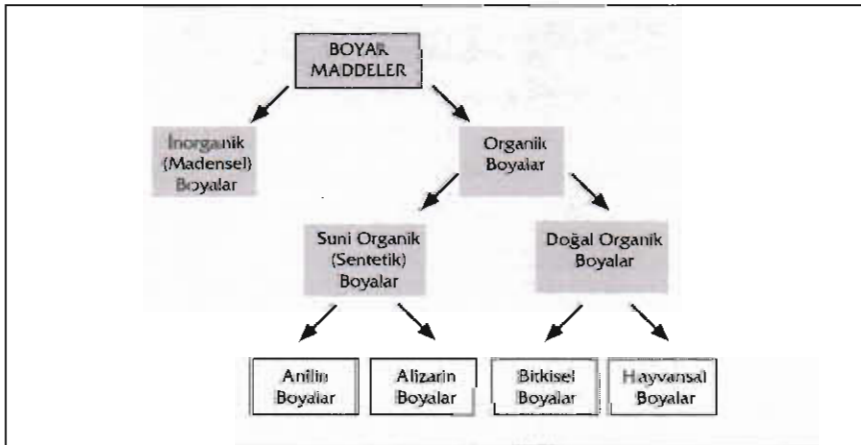
SUMMARY

The thread used in carpet, kilim (rug) and other plain woven products is dyed either with organic or artificial substances. One person who comes to our attention in terms of dying such matters is Sabit Bey, from the Çakaloğullari family of Bor, Turkey. Towards the end of the 19th century Sabit Bey was one of the most well-known experts who would dye his weaving thread and fabrics with natural colors. In addition to using natural and artificial colors separately in his works, Sabit Bey would also mix different types of colors in his products. He created a catalog in which he displayed one sample of each material whose color he invented through experimentation. In his experiments various domestic and foreign plants and alizarin colors were applied on his cotton and wool materials, maybe even tens and thousands of times. In this catalog the formula of every color he created is indicated immediately next to the sample of the material. The catalog exhibits the following colors and their various combinations applied on his samples: indigo blue, flavine, rosy red, navy blue, heva (sky?) blue, dark grey, slate grey, brown, dark wine color/burgundy etc..

Halı, kilim ve diğer düz dokumalarda kullanılan iplikler, doğal çevredeki madensel (inorganik), organik ve suni (sentetik) yollarla elde edilen, boyar maddelerle boyanmaktadır.

Halk arasında, geleneksel usûllerle bitki ve çeşitli doğal maddelerden elde edilen boyar maddelerin hepsine birden, "kök boya" denilmektedir. Bunlar; bitkilerin kökleri, kabuk, yaprak, çiçek, meyve ve tohumlarından, çeşitli böceklerin kabuklarından, madensel cevherlerden, toprak gibi doğal ortamlardan elde edilmektedir.¹

Yün elyafların boyanmasında kullanılan boyar maddeleri şema üzerinde gösterecek olursak;

Tablo 1: Boyar Maddeler.

A) *İnorganik Boyalar*: Madensel boyalarda denilen bu gruptaki boyar maddeler, doğal ve suni olarak elde edilmiş madensel bileşiklerden elde edilmektedir.² Turuncu rengin eldesinde kullanılan çinko-oksit, halk arasında "aşı boyası" olarak bilinmektedir. Aladağ ve çevresinde çok kaliteli aşı boyası malzemesi bulunmaktadır.³

B) *Organik Boyalar*: Bu grup, suni (sentetik) ve doğal organik olmak üzere ikiye ayrılır.

1) *Suni (Sentetik) Boyalar*: Bu grupta anilin ve alizarin boyalar olmak üzere ikiye ayrılır.

a) *Anilin / Anilin Boyalar*: Koyu renkli bir sıvı olan anilin boyaların eldesi olan renkler parlaktır. Miktarına uyulduğu takdirde, her zaman aynı renkler elde edilebilir. Doğal boyalarla da karıştırılarak kullanılabilen anilin boyaların renkleri uzun süre dayanıklılığını koruyamaz. Maliyeti düşük olduğu için, piyasada çokça kullanılmaktadır.

b) *Alizarin Boyalar*: Çeşitli yardımcı maddelerle kullanılabilen alizarin boyaların eldesinde hassas ölçülendirme şarttır. Sentez yoluyla elde edilen renk çeşitlerinin eldesi, mat görünümüdür.

2) *Doğal Organik Boyalar*: Hayvansal ve bitkisel boyalar olarak ikiye ayrılan grup, tamamen doğal olarak elde edilir.

a) *Hayvansal Boyalar*: Sınırlı sayıda rengin elde edildiği bu grubun boyalarından, "karmen kırmızısı" rengi, kırmızı (Cochenille) bitkisinin üzerinde yaşayan bir böcekten, "Hint sarısı" rengi, Hindistan, Çin gibi bölgelerde yaşayan deve ve fillerin bağırsaklarından, mor dikenli deniz salyangozundan (purpur/pelagia), kermes (Kermes vermilio Planc), Ararat Kermesi (Porphyrophora hameli Brand), koşinil (Dactylopius coccus Costa) ve lak (Kerria lacca Kerr) böceklerinin dişilerinden kırmızı ve mor renkler⁴ elde edilmektedir. Açık çayır renginin eldesi için, koyun kığı (pisiği) kullanılmaktadır.⁵

b) *Bitkisel Boyalar*: Doğada bulunan bitkilerin kök, kabuk, dal, yaprak, çiçek, meyva, sap ve tohumlarından çeşitli renkler elde edilmektedir. Eritken ve yardımcı maddeler sayesinde, renklerin tonları elde edilir. Aynı renk tonunu tutturmak çok güçtür.

Boya maddelerinin renklerini daha parlak ve kalıcı yapmak için kullanılan yardımcı maddeler kullanılmaktadır. Bu yardımcı maddelere "mordan", işleme de "mordanlama" denmektedir.⁶ Bu maddeler hem boyayı tespit eder, hem de yeni renklerin varyasyonlarının ortaya çıkmasını sağlar.

Mordan maddeleri, doğal ve sentetik olarak iki şekilde temin edilmektedir. Doğal olarak elde edilen mordan maddeleri arasında en yaygın olarak kullanılanlar; *pelit, meşe ağacı kökü, sirke, karaboya, limon tuzu, turunç suyu, koruk suyu, sığır idranı, kil, kireç, ekmek hamuru mayası, ceviz ağacının kök filizleri, taş yosunları, sütleğen sütü, odun külü* dür. *Sentetik olanlar da ise, şap, göztaşı, saçıkıbrız, potasyumbikroma, kremtartar, sodyumsülfat* tır.

Mordanlama, boya öncesinde, boyama sırasında ve boyama sonrasında boyar maddeye belli ölçülerde mordan maddesi karıştırılarak yapılır. Boyar maddenin miktarının azaltılıp çoğaltılmasıyla elde edilen renklerin farklı tonları elde edilmektedir. Farklı renklerin eldesi için birkaç çeşit mordan maddesi kullanıldığı gibi, ana renklerin karışımı ile ara renklerin çeşitleri elde edilmektedir.

Boyanmış yün iplerin ışık, ısı, sürtünme ve yıkama gibi dış etkilere karşı göstermiş

dayanıklılığa "haslık" denmektedir.⁷

XIX. yüzyılın ortalarında sentetik olarak elde edilen, anilin / analin ve alizarin boyaların bulunması ile sabit renkli, maliyeti düşük fakat, doğal boyalar kadar kaliteli olmayan boyalar, halı, kilim ve diğer düz dokumalarda kullanılmaya başlanmıştır.

XX. yüzyılın son çeyreğine kadar geçimini ip boyacılığı ile sağlayan ustalar yaygınken, günümüzde bu tür işlerle uğraşanlar kalmamıştır.

Geçmiş dönemlerde, ip boyamacılığı ile uğraşan aileler, aile sırrı gibi sakladıkları boya formüllerini, babadan-oğula aktararak yaşatmışlardır. Bu tür uygulamalardan dolayı, bir kayıt altına alınmayan uygulamalar, boya ustalarının ölümleriyle birlikte, bu sırları da beraberlerinde götürmüşlerdir.

Bu makalemizde ele alacağımız konu, Bor'da halı-kilim ipi ve düz dokuma kumaşlar boyayan Çakaloğulları'ndan Sabit Bey ve onun geliştirmiş olduğu boya formülleridir.

Bu yönüyle dikkatimizi çeken, XIX. yüzyılın sonlarında, doğal boyalarla ip ve kumaş boyacılığı yapan Bor'lu Çakaloğulları'ndan Sabit Bey, o dönemin ünlü boya ustalarından biri imiş. Doğal ve sentetik boyaların yanı sıra birbirlerinin karışımı ile elde ettiği boyalarla, halı-kilim ipi ve çeşitli bez dokumalar boyamakta olan Sabit Bey, yerli ve yabancı otlar ile alizarin boyalardan, pamuk ve yün iplikler üzerinde yüzlerce, belki de binlerce defa yaptığı denemeler sonucu ortaya çıkan, boyalı ip ve kumaşlardan birer örnek alarak, karşlarına oluşturduğu karışımların formüllerini yazarak bir katalog oluşturmuştur. İki defterden oluşan bu katalogun büyük olanında 351, küçük olanında ise 155 formül bulunmaktaymış.¹⁰

120-130 yıl kadar gerilere giden formüller, aile geleneğinden gelen bir çalışmanın neticesi olduğu için, tarihlendirmeyi daha eskilere de götürmek mümkündür. Tarihi vesika niteliğinde olduğunu düşündüğümüz bu formülleri, herhangi bir hataya meydan vermemek için, aynen aktarmak istiyoruz.

"Ana Boyalar: 1 okka" su , toprak tencerede fiğıştayacak derecede ısıtılır. 8 dirhem çivit, 10 dirhem zırnak gayet ince ve ayrı ayrı döğülerek her ikisi birden bu suyun içine konup kaynatılır. Su, iki parmak kadar eksilecektir. Badehu 15-20 dirhem kadar sönmemiş kireç ilave olunacak (fakat kireç ateşte iyice kızdırıldıktan sonra, tencere yere indirilerek bir kaşık ile alıştırta alıştırta hal edilecektir. Birden bırakılırsa şiddetten taşar). Bundan sonra tencere, içindeki mahlülle, az ateşli mangal üstüne konur. Mayi, daha iki parmak eksilinceye kadar yavaş yavaş kaynatılır.

1) Çivit Mavisi: Çivit rengi iplik boyamak için yarım okka miktarındaki suya yukarıdaki mavi boya mahlülünden iki fincan kadar katılır. İplik ısıtılıp güzelce sıkılarak bu boyalı suya atılır. Güzelce hal olduktan sonra boya tamam olur. Badehu iplik soğuk su ile yıkanır.

2) Cehri, yani sarı boya: 50 dirhem cehri, 4 adet beyaz mazı. Bunlar ezilecek, toprak tencerede bir okka suya atılarak mayi yarıya iniceye kadar kaynatılacak; sonra 10 dirhem bellur şap dökülerek ilave olunacak. 10 dakika kadar da şapla kaynatıldıktan sonra indirilip süzülür. Boyanacak iplik bu süzölmüş boyaya atılır. Güzel san renk alır (Eğer maviye, yani çividiye boyanmış ve kurutulmuş iplik bu sarı boyanın ısıtılmış bir miktarıyla tekrar

boyanır ve boyandıktan sonra yıkanırsa güzel bir yeşil renk alır).

3) Gül rengi kırmızı boya: 10 dirhem kurşun tozu, 20 dirhem şap, 2 dirhem kırmızı, 4 dirhem beyaz mazi. Bunlar ayrı ayrı dökülerek karıştırılır, bir okka su ile bir şişeye konulur, şişe iki gün kadar ara sıra çalkalanır. Boyanacak iplik bu mahlüle güzelce batırılır, sıkılır ve gölgede kurutulur. Bir gün bir gece durur. Bundan sonra ayrıca 20 dirhem döğülmüş kırmızı, 3 okka kaynar suya atılır. Yukarıdaki mahlülle boyanıp kurutulmuş iplik, bu kırmızı içinde 10 dakika kaynatılırsa güzel kırmızı renk alır.

4) Lacivert: 50 dirhem mor yongası, 10 dirhem kara mazi, 4 dirhem toz lacivert (toz lacivert kaynamayacaktır), 10 dirhem şap. Bunlar kırılarak, bir tencereye konmuş olan 1 okka suya katılır. Mayi iki parmak ininceye kadar kaynatılır. Bundan sonra toz lacivert bir kase içine bırakılıp mayi bunun üzerine süzülür.

Şaplama usûlü: Alizarin boyalarda yün, iplik veya pasta¹² boyanmazdan önce, şaplanır. Şaplama iki türlüdür:

1) Kırmızı potasla: Kırmızı potasın miktarı, yüzde nisbetiyle kullanılacak boyanın miktarına göre değişir. Yüzde 5 nisbetine kadar kullanılacak boyalarda yüzde 1 kırmızı potas ile yüzde 1 kırım tatar; yüzde 15- 20 nispette boya kullanılacak koyu renklerde yüzde 3 kırmızı potas ile yüzde 2,5 kırım tatar.

Yüzde 20'den yukarı nispette boya kullanılacak renklerde ise yüzde 4 potas ile yüzde 3 kırım tatar, yahut yüzde 4 kırmızı potasla yüzde 1,5 kuzu kulağı, yahut yine yüzde 4 kırmızı potasla yüzde 1,5 hamızı kibrit kullanılır.

Not: Yüzde 10-20 nisbetinde boya kullanılacak renklerde dahi kırım tatar yerine yüzde 1 kuzu kulağı, yahut yüzde 1 hamızı kibrit kullanılabilir.¹³

2) Şapla: Adi şapla şaplama işinde dahi şapın nispeti yine kullanılacak boyanın nispetine göre değişir.

Yüzde 5'e kadar boya kullanılacak renkler için: yüz 3 adi şap, yüzde 1,5 kırım tatar, yüzde 1 kuzu kulağı.

Yüzde 5'den yukarı boyalar için: yüzde 10 adi şap, yüzde 3 kırım tatar, yüzde 2 kuzu kulağı.

Defterin başka bir yerinde şu notlarla karşılaşırız: kırmızı potas, herhangi bir boyanın renk kabında kullanılırsa kullanılsın, daima miktarı yüzde 3'ü geçmemelidir. Yani 100 gr. yüne 3 gr. potas verilir. Eğer potasla birlikte zaç yağı da kullanılacak olursa 3 gr. potasa 1 gr. zaç yağı ilave edilir. Bu suretle elde edilecek renk, yalnız potas ile hasil olacak renkten daha koyu olur. Eğer potas ile zaç yağının miktarı artırılacak olursa, neticesi vahim çıkar. Kırmızı potas ile hamızı tartar¹⁴ birlikte kullanılırsa renk açılır, fakat gayet parlak olur.

Teshin derece ve müddeti: Alizarin boyalarda yün, 2-3 saat, iplik 1,5, pasta 3 saat müddetle 100 hararet derecesinde kaynatılır. Kazan mutlaka tahtadan olacaktır. Zira alizarin boya demir kazanı kabul etmez.

Reçeteler:Aşağıdaki reçeteler 100 kg. ince yüne nispetlidir.

Heva malsi için:1 kg. kırmızı potas, 1kg. kırım tatar, 1,200 kg. mai alizarin, 6 kg. sirke ruhu.

Koyu kurşuni: 1 kg. kırmızı potas, 1 kg. zaç yağı, 1 kg. koyu mai alizarin, 8 kg. sirke ruhu.

Koyu barutı: 2 kg. kırmızı potas, 1 kg zaç yağı, 5 kg. siyah alizarin, 8 kg sirke ruhu. Aşağıdaki reçeteler 100 kg. kaba yapağı içindir.

Kahverengi: 2,5 kg. kırmızı potas, 2 kg. kırım tatar, 4 kg. antrasin braun, 1,5 kg. kırmızı alizarin, 5 kg. sirke ruhu.

Koyu şarabı: 3 kg. kırmızı potas, 2,5 kg. kırım tatar, 3 kg. kırmızı alizarin.

Lacivert: 3 kg. kırmızı potas, 2,5 kg. kırım tatar, 10 kg. mai alizarin, 10 kg. sirke ruhu.”¹⁵

Günümüzde, yörüklerin konar-göçer olarak yaşadığı çevrelerde ve köy evlerinde ceviz yeşili, saman sarısı (açık sarı), kirli sarı, toprak sarısı, kırmızı, siyah, kahverengi, kül rengi, kirli beyaz gibi renkler, halkın kendisi tarafından doğal boyalardan faydalanılarak yapılmaktadır. Bu renklerin eldesinde boyar madde olarak; ceviz yaprağı ve dalları, sütleğen otu, koyun gübresi, saman sapı, meşe kökü, selvi otu ve çiçeği, yaban eriği, gülgülü otunun kökü, cehri otunun tohumları, kırmızı otunun kökü, kara karamık kökü (kadın tuzluğu), karadalları, karpız otu kökü, üzerlik otu (mahmur çiçeği), sumak, sabitleştirici olarak ise, sütleğen otunun suyu, ekmek hamuru, meşe külü, tezek külü, ceviz ağacının kökünün geleneksel usullerle kullanılmakta olduğu bilinmektedir.¹⁶

Alan araştırması yaptığımız bölgelerdeki kaynak kişilerden ve bilimsel yayınlardan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda, boyar maddelerin eldesinde kullanılan maddeler ve elde edilen renkleri tablo halinde sunacak olursak;

Boyar Madde Olarak Kullanılan Bitkiler	Bitki Eldesi	Renk Eldesi
Kökboya - Canşa (1) (Rubai tinctorum L.)	Kök	Nar çiçeği, bordo, gül kurusu
Cehri (2) (Rhamnus tinctoria w. et. K)	Kök Meyva	Haki Sarı, fıstık yeşili, turuncu
Papatya (Anthemistinkloria L.) (3)	Çiçek	Açık sarı, koyu sarı
Soğan	Kabuk	Açık turuncu, tarçın, hardal, krem, açık kahve, yeşil kahve
Ceviz (Juglans regia L.) (4)	Kök, kabuk, yaprak	Kahverengi ve tonları
Asma (Vitis vinifera L.) (5)	Yaprak	Sarı, yeşil
Nar (Punica granatum L.) (6)	Kabuk	Sarı, koyu kahve
Sütleğen (Euphorbia sp.) (7) (Boya maddesi olarak kullanıldığı gibi, sütü sabitleştirici olarak kullanılmaktadır.)	Dal, Yaprak Çiçek, Sap	Sarı, kül rengi Kül rengi Sarı Kirli sarı, koyu yeşil, sarı
Karamuk/Kadın Tuzluğu/Diken Üzümü (Berberis Vulgaris L.) (8)	Kök, kabuk	Sarı
Nane (Mentha sp.) (9)	Yaprak	Sarı, grı, siyah
Zerdeçav	Kök	Sarı

Boyar Madde Olarak Kullanılan Bitkiler	Bitki Eldesi	Renk Eldesi
Kekik (Thymus s.p) (10)	Yaprak	Bej, gri, haki
Çitlembik	Kök Kabuk	Sarı Sarı
Saman	Sap	Sarı
Aspir (Carthamus tinctoria L.) (11)	Dal Çiçek	Sarı Sarı, kırmızı
Madımak	Yaprak	Sarı, yeşil, koyu deve tüyü, gri
Meşe Palamutu	Meyva	Krem, haki, kahverengi
Çivit Otu (Isatis tinctoria L.) (12)	Dal Yaprak	Mavi Mavi
Fındık	Yaprak	Fes kırmızısı
Karpuz/Karpuz Otu	Kök, dal, yaprak	Siyah
Karadal Otu	Kök, dal, yaprak	Siyah
Yaban Eriği	Meyva	Krem, sarı
Sarı Yoğurt Otu (Galium verum L. Bitkisi) (13)	Çiçek, yaprak, dal	Yeşil, sarı
Safran (Crocus sativus L.) (14)	Çiçek	Sarı
Armut Otu (15)	Sap	Koyu krem
Kınacık Otu (16)	Sap	Kızıl
Siğir Kuyruğu (Verbascum sp.) (17)	Sap, çiçek	Sarı, yeşil ve tonları
Ayva (Cydonia vulgaris Pers.) (18)	Yaprak	Açık pembe, bej, pembe, sarı bej, sarı yeşil, haki
Şeftali	Yaprak	Sarı, fındık yeşili, haki
Kızılçam (Pinus brutia Ten.) (19)	Kabuk	Sarı, zeytinli, haki
Alabada (20)	Kök	Gök mavisi, lacivert, sarı, haki
Sakız Otu (Pistacia sp.) (21)	Sap	Kırmızı
Kavak (22)	Yaprak, kabuk	Koyu kırmızı, sarı, koyu sarı, haki koyu kahve
Adaçayı (Salvia sp.) (23)	Yaprak Dal	Sarı, siyah Sarı
Defne	Yaprak	Siyah
Atağan Otu	Sap	Siyah
İlgün	Yaprak	Sarı
Üzüm (Bağ) Yaprığı (Folia Vitis Vinifera L.) (24)	Yaprak	Sarı
Badem (Prunus amygdalus stokes) (25)	Yaprak	Saman sarısı
Çınar (26)	Kabuk	Kahverengi
Mazı Ağacı (Gallae quercinae) (27)	Meyva	Siyah
Havacıva / Ennik / Karavernik / Omosma (28) (Alkanna tinctoria Tausch) (29)	Kök	Mor
Muhabet Çiçeği (Reseda luteola L.) (30)	Çiçek	Sarı
Boyacı Sumağı (Cotinus coccinifera L.) (31)	Gövde	Sarı
Kına (Lawsonia inermis L.) (32)	Yaprak	Turuncu

Boyar Madde Olarak Kullanılan Bitkiler	Bitki Eldesi	Renk Eldesi
Pancar (33)	Gövde	Sarı
Üzerlik / Nazarlık Otu / Mahmur Çiçeği (34)	Sap, meyva	Sarı
Dut	Meyva	Sarı ve tonları
Böğürtlen (<i>Rubus fruticosus</i>) (35)	Meyva	Sarı, yeşil ve tonları
Deve Dikeni (<i>Ononis L.</i>)	Sap, tohum	Açık sarı, açık kahve
Meyan (<i>Glycyrrhiza galabra L.</i>)	Kök	Krem, devetüyü rengi, yeşil
İğde (<i>Elaeagnus oxycarpa</i>)	Yaprak	Sarı, yeşillimsi sarı, kahverengi
Boyacı katırtırnağı (<i>Genista tinctoria L.</i>) (36)	Sap, çiçek	Sarı
Hayıt (<i>Vitex agnus castus L.</i>) (37)	Meyva, yaprak	Sarı

Tablo 2: Boyar Madde Olarak Kullanılan Bitkiler ve Renk Eldesi.

Günümüzde, ecdadın sanat adına yapmış oldukları faaliyetleri yaşatmak bir tarafa, onları günümüze taşıyıp, muhafaza edememenin burukluğunu yaşamaktayız. Sevindirici olan ise, son yıllarda çeşitli amaçlarla eskiye ait sanatlarımıza duyulan ilginin artması dikkati çekmektedir.

Gün geçtikçe, ata yadigarı sanat eserlerimizi ortaya koyan sanatkarları ve sanatlarını daha iyi anlayabilmek için büyük çabalar sarf edilmektedir. Ata mirasına sahip çıkma yollarını ararken, gerekli özen ve sabrın gösterilmesi ise, büyük fedakarlıklar istemektedir.

Bu tarzdaki çalışmalarda, maddi kültür diye adlandırılan el sanatlarımızın doğasından (yapısından) kaynaklanan olumsuzluklardan dolayı ne yazık ki, çoğunluğunun tahrip olduğuna ve bir çoğunun da ortadan kaybolduğuna şahit olmaktadır.

Uygulamaya yönelik çalışmalarda, sanat erbabının üretimine ait bazı sırlara sahip oldukları ve bu sırların o işin ustalarının ölümleri ile onlarla birlikte gömülmüş olması, yeni araştırmacıları çaresiz bırakmaktadır. Kayıt altına alınabilenler ise çoğu zaman konuya vakıf olmayan kimselerin eline geçerek, amacına ulaşmadan yok olup gitmektedir.

Tarih içerisinde, dokuma ve boyacılığı ile önemli bir yere sahip, ünlü merkezlerimizden biri olan Bor (Niğde)'da, el dokuma halıcılık ve çeşitli düz dokuma ürünleri, halkın hem kullanım malzemesi hem de geçim kaynağı olmuştur. Bu dokumaların kendine özgü kimliğine kavuşmasında en önemli etken; el emeği-göz nuru döken kadınlar ile doğadaki renklerin adeta dokuma ipleri ve kumaşlar üzerinde yeniden hayat bulmasını sağlayan boyacılar, bu sanatımızın en büyük emektarları olmuşlardır.

Doğal boyacılık üzerine yapılan çalışmalar hakkında yapılan inceleme ve araştırmalar gün geçtikçe çoğalmaktadır. Üniversitelerde kurulan halıcılık enstitülerinde, tekstil, halı-kilim ve eski kumaş desenleri, ev ekonomisi vs. gibi bölümlerde, il valiliklerine bağlı halıcılık birliği, halıcılık okulları ve kurslarında konu ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Yurt çapında çeşitli projeler geliştirilerek, uygulama laboratuvarlarında örneklerin eldeleri tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Ümit ediyoruz ki, bu çalışmalar Türk dokumalarının hak ettiği yeri bulmasında yararlı olur.

Tablo 2'ye ait dipnotlar:

1. Bekir DENİZ, "Yunddağ Yöresi Kilim ve Düz dokuma Yaygıları", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bil.**, C.V (Maddi Kültür), Antalya, 6-11 Mayıs 1991, Ankara, 1992, s.69; Ali TUZCU, "19. yy'ın Başlarından-20.yy'ın İlk Çeyreğine Seyyahların Gözüyle ve Konsolosluk Raporlarında Kayseri'nin İktisadi Yapısı", **III. Kayseri ve Yöresel Tarih Sempozyumu Bil.**, Kayseri, 6-7 Nisan 2000, Kayseri, 2000, s.537-538; Anonim, **Bitkilerden Elde Edilen Boyalarla Yün Liflerinin Boyanması**, Ankara, 1991, s.62.
2. Nalan TÜRKMEN, **Son İkiyüzyıl İçinde Konya'nın Obruk Bölgesinde Halı Sanatı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üni., Sosyal Bilimler Ens., İstanbul,1991, s.113; A. TUZCU, a.g.e., s.538.
3. Anonim, a.g.e., s.8.
4. Anonim, a.g.e., s.36.
5. Anonim, a.g.e., s.26.
6. Anonim, a.g.e., s.78.
7. Kenan ÖZBEL, **El Sanatları IX, (Anadolu Kilimleri)**, Kılavuz Kitapları XIX, 1949, s.12; Anonim, a.g.e., s.97.
8. N. TÜRKMEN, a.g.e., s.114; K. ÖZBEL, a.g.e., s.12; Anonim, a.g.e., s.47.
9. Anonim, a.g.e., s.77.
10. Anonim, a.g.e., s.53.
11. Recep KARADAĞ, "Türk Halı, Kilim ve Kumaşlarında Kullanılan Doğal Boyarmaddeler", **Arış**, Y.1, S.2, Ağustos, 1997, s.40; N. TÜRKMEN, a.g.e., s.114; K. ÖZBEL, a.g.e., s.113; Anonim, a.g.e., s.27.
12. Anonim, a.g.e., s.38.
13. Ahmet AYTAÇ, "Değişik Miktarlardaki Galium Verum L. Bitkisi İle Farklı Mordan Maddeleri Oranlarının Yün Halı İpliği boyamasında Renk Oluşumuna v Haslık Derecelerine Etkisi", **2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel El Sanatlarının Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu Sem. Bil.**, Ankara, 1999, s.67.
14. Anonim, a.g.e., s.88.
15. A. Fulya BODUR, "Halıcılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve Konya Halıları", **Vakıflar Dergisi**, S.XX, s.109.
16. A. F. BODUR, a.g.e., s.109; Harun ÜRER, "Emirdağ (Afyon) Yöresi Düz Dokuma Yaygı Geleneği ve Bindallı Motifli Kilimler", **Erdem**, Halı Özel Sayısı-III, C.X, S.30, Ekim 1999, s.649.
17. Anonim, a.g.e., s.93.
18. Anonim, a.g.e., s.31.
19. Anonim, a.g.e., s.60.
20. Öznur AYDIN, Gonca KARAVAR, "Bigadiç ve Sındırgı'ya Bağlı Eşmedere, Karakaya, Kavaklıdere Köylerinde Dokunan Yağcıbedir Halıları", **Standard**, Y.35, S.418, Ekim 1996, s.101.
21. Ö. AYDIN, G. KARAVAR, a.g.e., s.101; Anonim, a.g.e., s.90.

-
22. Ö. AYDIN, G. KARAVAR, , **a.g.e.**, s.102.
 23. Ö. AYDIN, G. KARAVAR, , **a.g.e.**, s.102; Anonim, **a.g.e.**, s.23.
 24. Anonim, **a.g.e.**, s.26.
 25. Suzan BAYRAKTAROĞLU, "Çanakkale Halıları", **Vakıflar Dergisi**, S.XIX, Ankara, 1985, s.239; Anonim, **a.g.e.**, s.32.
 26. S. BAYRAKTAROĞLU, **a.g.e.**, s.240.
 27. Bekir DENİZ, "Kozak (Bergama) Yöresi Halıları", **Anı**, Y.1, S.2, Ağustos, 1997, s.20; Anonim, **a.g.e.**, s.68.
 28. Kenan ÖZBEL, **a.g.e.**, s.12.
 29. R. KARADAĞ, **a.g.e.**, s.46.
 30. R. KARADAĞ, **a.g.e.**, s.46; Anonim, **a.g.e.**, s.70.
 31. R.KARADAĞ, **a.g.e.**, s.48.
 32. R. KARADAĞ, **a.g.e.**, s.48; Anonim, **a.g.e.**, s.56.
 33. Zehra ÖRNEK, "Alacahöyük ve Civarı Örmeye ve Dokuma Motifleri", **Türk Etnografya Dergisi**, S.IX, 1966, Ankara, 1967, s.49.
 34. N. TÜRKMEN, **a.g.e.**, s.116.
 35. Anonim, **a.g.e.**, s.33.
 36. K. ÖZBEL, **a.g.e.**, s.12; Anonim, **a.g.e.**, s.50.
 37. K. ÖZBEL, **a.g.e.**, s.12; Anonim, **a.g.e.**, s.44.

DİPNOTLAR

* Uzm., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

1. **Yün elyafların boyanmasında kullanılan boyar maddeler hakkında bkz.:** Aysen SOYSALDI, "Doğal Boyacılık ve Metodoloji", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi**, C.V (Maddi Kültür), Ankara, 1992, s.58-68; Aysen SOYSALDI, "Türk Kilimlerinde Dokuma Teknikleri ve Boyama Özellikleri", **Erdem**, Halı Özel Sayısı-I, C.10, S.28, Ankara, Ekim 1999, s.599-614; Mustafa ARLI, "Doğal Bitkisel Boyalarla Boyama Yöntemleri Üzerinde Düşünceler", **II. Ulusal El Sanatları Sem.**, 19-20 Kasım 1982, İzmir, s.15-23; Recep KARADAĞ, "Türk Halı, Kilim ve Kumaşlarında Kullanılan Doğal Boyarmaddeler", **Anı, Y.1, S.2**, Ağustos, 1997, s.38-51; Tamer AYDOĞ, **Halicilik ve Maddesini Boyamada Kullanılan Bitkisel Boyalar**, Ankara, 1997; N. Enez, **Doğal Boyamacılık**, İstanbul, 1987; Tuncer BAYKARA, "Kökboya", **Anı, Y.1, S.4**, Nisan 1998, s.64h-71; Gürbüz UĞUR, **Türk Halılarında Doğal Renkler ve Boyalar**, Ankara, 1988, 96 s.; Çetin AYTAÇ, **El Dokumacılığı**, İstanbul, 1982, s. 11-17; Selçuk MÜLAYİM, "Kök Boyalar Üzerine Birkaç Not", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Türk Halıları Özel Sayısı, S.32, Ekim 1994, s.134-136.

2. Çetin AYTAÇ, **El Dokumacılığı**, İstanbul, 1982, s.17.

3. Sami KÖŞKER, "Tarih ve Kültürel Yönüyle Yahyalı", **I. Kayseri ve Yöresel Tarih Sempozyumu Bil.**, Kayseri, 11-12 Nisan 1996, Kayseri, 1997, s.212.

4. **Konu hakkında bkz.:** Recep KARADAĞ, "Türk Halı, Kilim ve Kumaşlarında Kullanılan Doğal Boyarmaddeler", **Anı, Y.1, S.2**, Ağustos, 1997, s.38-44; Aysen SOYSALDI, "Doğal Boyacılık ve Metodoloji", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi**, C. V, Maddi Kültür, Ankara, 1992, s.59.

5. A. Fulya BODUR, "Halicilik Tarihine Kısa Bir Bakış ve Konya Halıları", **Vakıflar Dergisi**, S.XX, s.108.

6. Figen YANDIMATA, "Halı Teknolojisi", **I. Ulusal El Sanatları Sem. Bil.**, 18-21 Kasım 1981, İzmir, 1984, s.425.

7. Gürbüz UĞUR, **Türk Halılarında Doğal Renkler ve Boyalar**, Ankara, 1988, s.13; Mustafa HARMANCIOĞLU, **Türkiye'de Bulunan Önemli Bitki Boyalarından Elde Olunan Renklerin Çeşitli Müessirlere Karşı Yün Üzerinde Haslık Dereceleri**, Ankara, 1955, s.47.

8. Çevrede yaşlı kimselerin anlattığına göre Anadolu'nun birçok yerinde, geleneksel yöntemlerle elde edilen boyaların yapılışı hakkındaki bilgiler evin gelinine öğretildiği halde, evin kızına öğretilmezmiş. Evin kızı da evlendiği zaman bu bilgileri koca evine taşıyacağından bunu orada öğrenmesi düşünülmekte imiş.

9. Bu formüllerin bize ulaşmasını sağlayan ve 1952 yılında **Yeşil Bor Gazetesi**'nde 6 fasikül halinde yayınlayan, şair, öğretmen, halkın sevgisini kazanmış büyük bir halk adamı ve yörede el dokuma haliciliğinin gelişmesinde büyük faydalar gösteren, Hicri GÖNCEL'i bu vesile ile saygıyla anıyoruz.

Konu ile ilgilenen biri olarak, bu tür çalışmaların gün ışığına çıkarılması ve bu iş ile ilgilenenler için, bu bilgileri tekrar yayınlamanın, önemli bir görev olduğu inancındayız.

1952 yılında, **Yeşil Bor Gazetesi**'ni çıkaran gençlik grubu içerisinde yer alan ve o dönemde halkın öz kimliği olan sanat kollanımızın korunması ve yaygınlaşması için çaba gösteren değerli büyüğümüz Eczacı Hacı Emin ATLI (72) Bey'in, Bor Yardım Sevenler Derneği'nin desteği ile 1999 yılında çıkartmış olduğu "**Geçmişten Günümüze Bor**" adlı eseri, bu manada yapılmış çalışmaların toplanması açısından da önemlidir.

Eczacı Hacı Emin ATLI Bey'in bize aktardığı şekliyle (Kasım 2002); Bor'lu - Çakaloğulları'ndan Sabit Bey'in hazırlamış olduğu katalogların şu an kimin elinde olabileceği hususundaki çalışmaları sonucunda, Sabit Bey'in komşularından olabileceği söylenen, TRT İzmir Radyosu'nda çalışmış olan Oktay ÇAĞLAR Bey'de olduğu öğrenilmiş. Kendisi ile görüşmeye geçildiğinde, Sabit Bey'e ait bazı kitapların olduğu fakat, kendisinde bu konu ile ilgili bir materyalin olmadığı ifade edilmiştir.

10. Bkz.: Hicri GÖNCEL, "Bor'da Dokumacılık ve Boyacılık Sanatı, I-II-III-IV-V", **Yeşil Bor Gazetesi**, 26 Mayıs, 2-9-25 Haziran, 7 Temmuz 1952.

11. 1 okka = 400 dirhem = 1282 gr.

12. Pastal: Top halindeki bez veya kumaş.

13. Hamızı kibrit: Zaç yağı.

14. Hamızı tartar: Limon tuzu.

15. Hicri GÖNCEL, "Bor'da Dokumacılık ve Boyacılık Sanatı, I-VI ", **Yeşil Bor Gazetesi**, 26 Mayıs, 2.9.23 Haziran, 7 Temmuz, 4 Ağustos 1952.

16. Yusuf DURUL, **Yörük Kilimleri** (Niğde Yöresi), İstanbul, 1977, s.54-55.